

Adem-i Merkeziyet

Prens Sabahaddin ne dedi, muhâlifleri ne anladı ve Said Nursî'nin tavrı ne oldu?

Orhan Dindar

Özet

20. asrın başında Osmanlı Devleti giderek süratlenen bir dağılma sürecinin içine girmişti. Osmanlı devlet adamları ve münevverleri, devletin bekasını temin etme ve Batılı büyük güçlerin baskılarına mukavemet etmenin canhuraş bir gayreti içerisindeydiler. Farklı yollar tâkip etseler de, vatanperver olanların hepsinin de tek bir hedefi vardı: Devleti dağılmaktan kurtarmak. Bu makalede, böyle bir gayretin içinde bulunan Sultan Abdülmecid'in torunu ve Sultan II. Abdülhamid'in yeğeni olan Prens Sabahaddin'in adem-i merkeziyet fikri ile Said Nursî'nin bu fikir karşısındaki tavrı tahlil edilecektir. Aslında konu, bir asrı aşan bir müddettir müzâkere edilen ve günümüzde dahi hâlâ önemini koruyan bir münakaşa mevzûudur. Tartışmanın sağlıklı bir zeminde yürütülebilmesi öncelikle, Sabahaddin Bey'in ne kastedtiğinin, tâbir ve kavramlar doğru ve yerinde kullanılarak vuzuha kavuşturulmasına bağlıdır. Bu sûretle Said Nursî'nin aynı mesele üzerindeki telakki ve fikirleri de doğru anlaşılacaktır.

Anahtar Kelimeler

Üniter devlet, federasyon, merkeziyet, adem-i merkeziyet, tevsi-i mezûniyet, tefrik-i vezâif, muhtâriyet, tavâif-i mülûk

Abstract

The Ottoman state entered into a state of increasing disintegration at the beginning of the twentieth century. The Ottoman statesmen and intellectuals were in a bitter search of prolonging the state and resisting the oppressions of the great powers of the West. Though following different

*Sabahaddin
Bey aslında,
"hayatımızın en
derin köklerine
ve toplum
tabularımıza"
dokunmuştu ve
zaten bunun için
de bazı kesimler
tarafından
sevilmemişti.
Prens
Sabahaddin'in
"düşüncesinin
gerçek özü"
ve gayesi:
"Hükûmetle
milleti yekdiğerine
muâriz iki kuvvet
olmaktan kurtarıp
birleştirmektir."*

ways, the only purpose of the patriotic ones was saving the state from disintegration. In this article we will analyze the idea of decentralization by Prince Sabahaddin, the grandson of Sultan Abdülmecid and the nephew of Sultan Abdülhamid II, who was striving greatly for that purpose and the approach of Said Nursi to that idea. In fact that idea has maintained its importance so far and been discussed for a century. The proceeding of discussions on a sound basis depends largely on understanding what Prince Sabahaddin Bey meant and explaining appropriately the terminology he used. Thus the considerations and ideas of Said Nursi concerning the same question can be understood properly.

Key Words

Unitary state, federation, centralization, decentralization, distribution of authority, discrimination of duties, autonomy, Tawaif Al-Muluk (the separate states under petty rulers of Andulus)

Mukaddime

Prens Sabahaddin'in adem-i merkeziyet fikri esâsında, onun içtimâî görüşlerinden tam olarak tefrik edilemez. Sabahaddin Bey, ana hatlarını Fransız mütefekkirler Le Play ve Edmond Demolins'den aldığı düşüncelerini, Osmanlı toplum yapısının ve idârî sisteminin köklü bir şekilde değiştirilmesi maksadıyla teşebbüs-ü şahsi ve adem-i merkeziyet unvânıyla teklif etmişti. Osmanlı toplumunun cemaatçi/komüncü olan yapısının ferdiyetçi bir yapıya dönüştürülmesini zarûrî görüyordu. Ona göre, ABD ve İngiltere gibi ferdiyetçi toplum yapısına sâhip olan Anglo-Sakson ülkeler, "hayât-ı umûmiyelerini hayât-ı husûsiyelerinin nezâreti" altında bulundurdıklarından dolayı terakki etmişlerdi. Bizde ise tam aksine "hayât-ı husûsiyemiz hayât-ı umûmiyenin ve devletin nezâret ve tahakkümü" altında idi. Bunun için biz de, "istihlâk (tüketim), atâlet (tembellik/miskinlik) ve esâreti" netice veren terbiye-i milliyemizin istikametini, "istihsâl (üretim), teşebbüs ve istiklâl" doğru çevirmeliydik. Aksi takdirde, idârenin şekli, mutlakiyet, meşrutiyet ya da cumhuriyet... hangisi olursa olsun netice değişmiyordu. "Tagallüb-ü siyâsi, tesseffül-i içtimâî."¹ Yâni netice hep aynı kalıyordu; müstebid, otoriter bir siyaset ve içtimâî/toplumsal bir sefillik.

Şerif Mardin'e göre Sabahaddin Bey aslında, "hayatımızın en derin köklerine ve toplum tabularımıza" dokunmuştu ve zaten bunun için de bazı kesimler tarafından sevilmemişti. Prens Sabahaddin'in "düşüncesinin gerçek özü" ve gayesi: "Hükûmetle milleti yekdiğerine muâriz iki kuvvet olmaktan kurtarıp birleştirmektir."²

1. Prens Sabahaddin, Türkiye Nasıl Kurtarılabilir? Ve İzâh'lar, Ayraç yayınevi, İstanbul, 1999, s. 9-120.
2. Sabahaddin Bey'in fikirlerinin ve siyâsi faaliyetlerinin genel bir değerlendirmesi için bkz. E. Edmonson Ramsaur, Jön Türkler ve 1908 İhtilâli, terc. Nuran Yavuz, Sânder Yayınları, İstanbul, 1982, s. 72-112; Yusuf Hikmet Bayur, Türk İnkılabı Tarihi c. II, k. IV, TTK Basımevi, Ankara, 1991, s. 471-492; Şerif Mardin, Jön Türklerin Siyâsi Fikirleri (1895-1908), İletişim yayınları, İstanbul, 1996, s. 287-299.

Bu çalışmanın konusu, Sabahaddin Bey'in adem-i merkezîyet fikrinin ne olduğu ve Said Nursî'nin bunu nasıl değerlendirdiğiyle sınırlı olduğundan onun diğer fikirleri üzerinde bir tahlile girişilmemiştir. Sabahaddin Bey'in içtimâî ve siyâsî bütün fikirlerini değerlendirmek bir makalenin istîbab haddini aşan müstakil bir çalışma konusudur.

Hukukî ve Siyâsî Tâbirler

Adem-i merkezîyet meselesinin sadece idârî teknik bir konu olmayıp aynı zamanda siyâsî bir mâhiyete de sahip olması, tartışmanın bir türlü nihâyete ermemesinde önemli bir sebeptir. Ayrıca, tartışmalarda ciddi bir mefhum ve kavram kargaşası da yaşanmaktadır. Bâzen aynı kavramlara farklı anlamlar yüklenmekte, bazen de aynı durumlar farklı mefhumlarla ifâde edilmektedir. Böylece, "cümlelerin maksûdî bir ammâ rivâyet muhtelif" vaziyetleri ortaya çıkabilmektedir. Konuyla ilgili teknik tâbirler ve kavramlar hususunda birlik ve mutabakat temin edilmeden Sabahaddin Bey'in ne demek istediği doğru bir şekilde anlaşılacaktır. Tabiatıyla, Said Nursî'nin konuyla ilgili telakkisi de zeminini kaybedecek ve hatalı yorumlara mâruz kalabilecektir. Bu sebepten çalışmada evvelâ bazı temel kavramların kısaca tariflerine yer verilmiştir.³

Devletler yapılarına göre üniter devlet ve bileşik devlet olarak ikiye ayrılırlar. Üniter devletler, ülke, millet ve hâkimiyet/egemenlik unsurları bakımından bir bütünlük arz ederler. 1982 Anayasası'nın 3. maddesindeki, "devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü" bu temel esâsın ifâdesidir. Aynı esâsa, 1876 tarihli Kanun-ı Esâsî'nin 1. maddesinde, "Devlet-i Osmâniye memâlik ve kıtaat-ı hâzırâyı ve eyâlet-i mümtâzeyi muhtevi ve yek vücud olmağla hiçbir zamanda ve hiçbir sebeple tefrik kabul etmez" şeklindeki ifâdeyle yer verilmiştir.⁴ Yâni Osmanlı Devleti de -genellikle zannedilenin aksine- tefrik kabul etmeyen yek vücud yapıda üniter bir devlettir. Üniter devletlerde tek bir siyâsî merkez vardır. Teşri (yasama), icra (yürütme) ve kaza (yargı) kuvvetleri bu tek siyâsî merkeze âittir. Türkiye, İspanya, Fransa, İngiltere, İtalya ve Japonya hep birer üniter devlettir.

İki veya daha fazla devletin, kendi içlerinde belli bir serbestiyeti (özerkliği) koruyarak aynı merkezî iktidara tâbi olmak üzere bir araya gelmesiyle ise federasyon şeklinde bileşik/mürekkebe devlet meydana gelir. ABD, Almanya, Kanada ve Avustralya gibi... Federasyonda, federe devletler ve onların bir araya gelmesiyle ortaya çıkan federal devlet olmak üzere iki tür devlet vardır. Federe devletlere eyalet, kanton vb. isimler verilmektedir. Bileşik devleti teşkil eden federe devletlerin her birinin kendine mahsus bir ülkesi, halkı ve hâkimiyeti/egemenliği vardır. Ve yine her biri, kendi hâkimiyet bölgesinde teşri, icra ve kaza/yasama, yürütme ve yargı gücüne sahiptir. Bu şekilde birden fazla siyâsî merkezin olması federal sistemin esas mümeyyiz vasfını teşkil eder. Federalizmde, hem federe devletlerin ve

İki veya daha fazla devletin, kendi içlerinde belli bir serbestiyeti (özerkliği) koruyarak aynı merkezî iktidara tâbi olmak üzere bir araya gelmesiyle ise federasyon şeklinde bileşik/mürekkebe devlet meydana gelir. ABD, Almanya, Kanada ve Avustralya gibi...

3. Bu kısımdaki bilgiler için şu eserlerden istifade edilmiştir: Atilla Nalbant, Üniter Devlet, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 1-35, 144-162, 175-243; Kemal Gözler, Anayasa Hukukuna Giriş, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2016, s. 58-70; Kemal Gözler-Gürsel Kaplan, İdare Hukukuna Giriş, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2016, s. 30-60, 80-97.

4. Anayasa metinleri için bkz. Suna Kılı, A. Şeref Gözübüyük, Türk Anayasa Metinleri 'Senedi İttifaktan Günümüze', İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s. 31, 256.

Merkezden
idârenin,
hizmetlerin
mahallî
ihtiyaçlara göre
yürütülmesini
zorlaştıran ve
bürokrasi ve
kırtasiyeciliğe yol
açan mahzurlarını
azaltmak için
yetki genişliği/
tevsi-i mezûniyet
(déconcentration)
ve adem-i
merkeziyet/
yerinden
yönetim ilkeleri
geliştirilmiştir.
Tevsi-i mezûniyet
ilkesi 82
Anayasası'nın
126. Maddesinde,
"illerin idâresi
yetki genişliği
esâsına dayanır"
ifâdesiyle
belirtilmiştir.

hem de federal devletin hükmi şahsiyeti/tüzel kişiliği vardır. Ancak uluslararası alanda sadece federal devletin hukukî kimliği söz konusudur. Federe devletler uluslararası alanda tanınmazlar ve dış ilişkilerde federal devlete bağlıdırlar.

Tam mânâsıyla mutlak bir merkeziyetin tatbik edilmesi fiili olarak mümkün olmadığından aslında tatbikatta sırf merkeziyetçi bir üniter devletten söz edilemez. İdârenin kuruluşunda merkezden idâre/merkeziyet (centralisation) ve yerinden idâre/adem-i merkeziyet (décentralisation) olmak üzere iki esas hâkimdir. Türkiye'nin idârî yapısı merkezden yönetim/merkeziyet ve yerinden yönetim/idârî adem-i merkeziyet ilkelerine dayanan karma bir görünüm arz etmektedir 1982 Anayasası'nın 123. maddesinde, "idârenin kuruluş ve görevleri, merkezden yönetim ve yerinden yönetim esaslarına dayanır." ifâdesiyle her ikisine de yer verilmiştir.

Merkeziyet, amme/kamu hizmetlerinin, doğrudan doğruya devlet tarafından icra edilmesiyle târif edilir. Devlet denilen hükmi şahsiyet ise, idâre hukukumuzda merkezî idâreyi ifâde eder. Devlet adına vazife yapan bakanlıklar devletin merkezinde, başkentte yer alırlar. Taşra teşkilatlarıyla da ülke geneline yayılmışlardır. Merkezî teşkilat bünyesinde yer alan -gerek merkezde ve gerekse taşradaki- bütün görevliler hiyerarşik bir düzen içerisinde sıralanırlar.

Merkezden idârenin, hizmetlerin mahallî ihtiyaçlara göre yürütülmesini zorlaştıran ve bürokrasi ve kırtasiyeciliğe yol açan mahzurlarını azaltmak için yetki genişliği/tevsi-i mezûniyet (déconcentration) ve adem-i merkeziyet/yerinden yönetim ilkeleri geliştirilmiştir. Tevsi-i mezûniyet ilkesi 82 Anayasası'nın 126. Maddesinde, "illerin idâresi yetki genişliği esâsına dayanır" ifâdesiyle belirtilmiştir.

Adem-i merkeziyet ise, bazı kamu hizmetlerinin devlet dışındaki kamu tüzel kişileri tarafından yürütülmesidir. Anayasamızda mahallî idâreler olarak isimlendirilen bu kamu tüzel kişileri, il özel idâreleri, belediyeler ve muhtarlıklardır. İl, belediye veya köy halkının mahallî müşterek ihtiyaçlarını karşılamak üzere devletten ayrı bir hükmi şahsiyete sahip olarak teşkilatlanmış olan mahallî idâreler, belli bir serbestiyete/özerkliğe sahiptirler. Karar organları o mahaldeki seçmenler tarafından seçimle belirlenir. Kendilerine mahsus personeli vardır ve bu personel merkezî idârenin hiyerarşisine tâbi değildir. Mahallî idârelerin varlıkları ve idârî yetkileri kendilerinden değil, merkezî idârenin irâdesinden kaynaklandığı için sahip oldukları idârî özerklik üniter devlet özelliğine bir hâle getirmez. Ayrıca, mahallî idârelerin bu serbestiyetleri/özerklikleri anayasaca devletin idârî vesâyeti ile sınırlandırıldığı için mutlak bir serbestiyet ve özerklik mevzubahis değildir. Böylece üniter devlette, merkeziyetçi idâre sistemi bir taraftan tevsi-i mezûniyet ve adem-i merkeziyet ile yumuşatılırken; diğer taraftan da adem-i merkeziyetin ülkenin birliğini tehdit edecek tarzda bir serbestiyete ve muhtâriyete vurdurulmaması için idârî vesâyet ile sınırlandırılmıştır.

Tarihi Seyir

15 Ağustos 1897'de ülke dışındaki İttihatçıların liderlerinden Ahmed Rıza Bey, Paris'te çıkardığı Fransızca Meşveret gazetesinde Genç Türkiye'nin Programı başlığıyla siyâsî maksadlarını ve çalışma esaslarını neşretmişti. O açıklamalarında, "Osmanlı Devleti, 'Tefrik-i Kuva' ve 'İdârî adem-i merkezîyeti' (Décentralisation administrative) sağlayan bir kanunlar manzûmesine mâliktir... Biz 1876 Kanun-ı Esâsî'sinin yeniden fiilen uygulanmasını istiyoruz." diye yazmıştı. Ancak, 1902 yılında Paris'te toplanan I. Osmanlı Hürriyetperveran Kongresi'nde Prens Sabahaddin grubu ile aralarındaki fikir ayrılıkları üzerine ortaya çıkan bölünmeden sonra ise İttihat ve Terakki, adem-i merkezîyet fikrine karşı sert muhâlif bir tavır ortaya koyacaktır.⁵

Sabahaddin Bey ise I. Jön Türk Kongresi sonrasında Teşebbüs-i Şahsî ve Adem-i Merkezîyet Cemiyeti'ni kuracak ve Cemiyet'in neşir vâsıtası olarak da Terakki gazetesini çıkarmaya başlayacaktır. İlk sayfasında, "Teşebbüs-ü Şahsî ile Meşrûtiyet ve Adem-i Merkezîyet Taraftarlarının Müevviç-i Efkârıdır" ifâdesinin yer aldığı gazetenin birinci sayısında Cemiyet'in gayeleri açıklanmıştır.⁶ Temel hedeflerinin, "anâsır-ı muhtelif-i Osmâniye arasındaki ihtilâfın tedricen itilâfa tahvili" olduğu beyan edilir ve şöyle devam edilir: "Görülüyor ki Türklerden başka memleketimizde yaşayan anâsırın hemen kâffesi menfaat-i milliyelerini müfârakatta (ayrılıkta) arıyorlar. Halbuki farklı milletlere mensup bütün Osmanlıların saâdeti müterakki ve hürriyetşinas bir Devlet-i Osmâniye'nin mevcûdiyetindedir." Bu ifâdelerle, devlet içerisindeki farklı unsurların birlikteliğine vurgu yapılmakta ve bütün bu unsurların müşterek saâdetinin ayrılık ve bölünmede değil bilakis, hürriyetçi bir sistem içerisinde terakki etmiş Osmanlı Devleti'nin varlığında olduğu belirtilmektedir.

Açıklamada, "Merkezîyet ve Adem-i Merkezîyet" başlığı altında izahlara devam edilir. "Adem-i merkezîyeti bizden evvel Kanun-ı esâsî 108. maddesinde, 'Vilâyâtın usûl-i idâresi tevsi-i mezûniyet ve tefrik-i vezâif kaidesi üzerine müesses olup derecâtı nizâm-ı mahsus ile tâyin kılınacaktır' bendi ile mevzubahis etmiş idi." denilerek adem-i merkezîyetin asıl kaynağının 1876 tarihli Kanun-ı Esâsî olduğu ifâde edilir. Görüldüğü üzere adem-i merkezîyet tartışmaları henüz II. Meşrûtiyet'in ilânından daha önce başlamıştır.

Sabahaddin Bey'in ülke dışından İstanbul'a dönüşünden hemen iki gün sonra 4 Eylül 1908'de, İttihat ve Terakki'nin yayın organı olan Tanin gazetesinin başyazarı Hüseyin Câhid, Sabahaddin Bey'in görüşlerini değerlendiren bir makale neşreder. Teşebbüs-ü şahsinin esâsında kabul edilemeyecek bir husus olmadığını, ancak halk tarafından anlaşılmasının zor olduğu için de, "taharri etmekte şimdi bir fâide" görmediğini beyân eder. Fakat, "sûret-i ifratperverânede tefsir edilecek olursa o zaman adem-i merkezîyet vâdilerine düşülmüş, Osmanlı memleketi inkıraz ve izmihlâle doğru götürülmüş olur."

1902 yılında
Paris'te toplanan
I. Osmanlı
Hürriyetperveran
Kongresi'nde
Prens Sabahaddin
grubu ile
aralarındaki
fikir ayrılıkları
üzerine ortaya
çıkan bölünmeden
sonra ise İttihat
ve Terakki, adem-i
merkezîyet fikrine
karşı sert muhâlif
bir tavır ortaya
koyacaktır.

5. Bayur, age, s. 6, 18.

6. Terakki gazetesindeki bu açıklamalarla birlikte, I. Jön Türk Kongresi'nin toplanması ve sonrasındaki gelişmeler, Teşebbüs-i Şahsî ve Adem-i Merkezîyet Cemiyeti'nin kurulması ve "adem-i merkezîyet" ifâdesinin ilk kullanılışı hakkında bkz. Bayur, age, s. 19-22, 42-46; Ahmet Bedevi Kuran, İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2000, s. 189-214.

"Vilâyet memurları, vilâyet meclisleri merkeze karşı yine kundak çocukları gibi sımsıkı bağlı mı kalacaklar? . Yemen ile Selânik ahalisinin tarz-ı maişetleri arasında azîm farklar var. Her iki vilâyetin ihtiyâcât-ı hakikiyesini en iyi idrâk edecek elbette İstanbul'da yaşayan memurlar değil, fakat Yemen'le Selânik'te bulunanlardır.

diye endişelerini dile getirir. Makalesinin sonuna doğru da; "adem-i merkeziyet tâbiri ile vilâyet meclisleri teşkili, nâhiye nizamnâmesinin tatbiki isteniyorsa buna hiç itirazımız yoktur. Zaten bu yolda kanunumuz vardır. Bu kanunun memleketimize hakikaten faydası olacağına eminiz." diye yazar. Birkaç gün sonra yine Tanin'de Sabahaddin Bey'i muhatab alan başka bir makale daha neşredilir. "Tevsi-i mezûniyetin mânâ-yı içtimâiyeden mânâ-yı siyâsiye doğru ilerletilmek" istendiği ifade edilerek umumi efkârda bir kargaşa yaşandığı belirtilmekte ve Sabahattin Bey'den de tereddütleri izâle edecek "kat'i ve sarih bir izâhat" talep edilmektedir.⁷

Sabahaddin Bey istenilen bu izâhı birkaç gün sonra düzenlediği bir konferansta yapar: "Bazı vatandaşlarımız adem-i merkeziyeti, muhtâriyet-i idâre gibi telâkki ediyorlar, burası şâyân-ı tashihtir. Adem-i merkeziyet, adem-i merkeziyet-i siyâsiye ve adem-i merkeziyet-i idâre diye ikiye ayrılabilir... Bizim lüzum gördüğümüz usûl, Kânun-ı Esâsi'nin 108. maddesinde dahi sarahaten münderiçtir. Tevsi-i mezûniyet adem-i merkeziyet demekten başka bir şey değildir... Adem-i merkeziyet katiyen muhtâriyet-i idâre değildir. Bugün memleketimizde Türk, Arap, Arnavut, Kürt, Rum, Ermeni vs. gibi birçok anâsır-ı muhtelif vardır. Bunların umumunun menâfi, vahdet-i siyâsiyemize hâlel getirmemek noktasına mâtuftur." Bu şekilde II. Meşrûtiyet'ten önce ifade ettiği görüşlerini tekrarlamaktadır. Asla muhtâriyeti kasdetmediğini açıkça beyan ederek siyâsi birliğe tekrar vurgu yapmaktadır.

İlerleyen günlerde tartışmaların bir türlü nihâyet bulmaması üzerine Sabahaddin Bey, İkdâm Gazetesi'nde 18 ve 19 Ekim 1908 tarihlerinde neşrettiği makaleleriyle maksadını izah etmeye gayret eder.⁸

Önce, idâri işleyişteki aksaklıkları örnekleriyle nazara verir: "Vahdet-i Siyâsiye-i Osmâniyemizin yalnız muhâfazası değil tahkîmi lüzumunun senelerden beri devam eden neşriyatımızın üssül-esâsını teşkil ettiği nazarı dikkat ve insâfa alınırsa adem-i merkeziyet programı altında muhtâriyet-i idâreye asla taraftar olmadığımız derhal tebeyyün eder... Usûl-i merkeziyete tâbi memleketlerde -bizde olduğu gibi- bir sancak dâhilinde köprü, yol, mekteb, hastahâne gibi doğrudan ihtiyâcât-ı mahallîyeyi temin eden inşaata teşebbüs edebilmek lâzım gelse Sancak Merkez-i Vilâyete, Merkez Dâhiliyyeye, Dâhiliyye Nâfiâyâ, Nâfia Sadarete, Sadaret Saray'a müselâlen mürâcaat mecbûriyetindedir. Bitmek tükenmek bilmeyen muâmelât-ı resmîye içinde memleketin hayât-ı iktisâdiyesi heder olup gidiyor."

Sonra geniş ülke toprakları üzerindeki farklı coğrafyalarda bulunan içtimâi ve kültürel farklılıkların katı merkeziyetçi bir idâri sistem içerisinde ortaya çıkardığı mahzurlara işaret eder: "Vilâyet memurları, vilâyet meclisleri merkeze karşı yine kundak çocukları gibi sımsıkı bağlı mı kalacaklar? . Yemen ile Selânik ahalisinin tarz-ı maişetleri arasında azîm farklar var. Her iki vilâyetin ihtiyâcât-ı hakikiyesini en iyi idrâk edecek elbette İstanbul'da yaşayan memurlar değil, fakat Yemen'le Selânik'te bulunanlardır. Binâenaleyh adem-i merkeziyet-i idâri unvânı altında öteden

beri isteyegeldiğimiz ıslahat, vâli ve diğer memurların selâhiyetini artırmak, mecâlis-i umûmiyeyi (vilâyet meclisleri) bir an evvel açtırmak ve bu sûretle ahâlimizi verdiği verginin mahall-i sarfını en muvâfık bir sûrette tâyin ve teftişe alıştırmaktan ibâret kalıyor.” Ve tekrar anayasayı referans gösterir: “Adem-i merkeziyete müteallik neşriyâtımızda dâima Kanun-ı Esâsî'nin 108. maddesinin ehemmiyetini izâha çalıştığımız gibi... adem-i merkeziyet, tevsi-i mezûniyet ve tefrik-i vezâiften başka bir şey değildir. Bununla beraber biz isme değil cisme ehemmiyet verdiğimiz için adem-i merkeziyet-i idârî yerine tevsi-i mezûniyet tâbirinin kullanılmasında hiçbir mahzûr tasavvur edemeyiz.”

Sabahaddin Bey'in var gücüyle merâmını izah etme gayretlerine rağmen İttihatçılar ikna ve tatmin olmazlar. Hüseyin Câhid 9 Aralık 1908'de, İstanbul'da ilk genel seçimlerin yapılacağı günün iki gün öncesinde, Tanin'de “İntihâbât Entrikaları” başlıklı bir makale kaleme alır. Sabahaddin Bey'i yine adem-i merkeziyet üzerinden ve bu defa daha ağır bir şekilde, nifak çıkarmakla itham eder. Sabahaddin Bey bu ithamlara, tam da İstanbul seçimlerinin yapıldığı gün, yine bir konferansla uzun uzadıya cevap verir.⁹ Bu defa, “Lisânımıza ancak bu kelimelerle tercüme edebildiğim 'desentralizasyon'u idârî ve siyâsî nâmılarıyla yek-diğerinden ayıran ben değilim 'hukuk-ı idâre' mütehassıslarıdır.” diyordu. Adem-i merkeziyetin Fransızca décentralisation demek olduğunu ve bunu da kendisinin icad etmediğini, hukuk uzmanlarınca bu şekilde tercüme ve tefsir edildiğini söylüyordu. Kendi fikir ve tekliflerinin menşeinin ise Kanun-ı Esâsî olduğunu tekrarlayarak yapılan itirazların siyâsî tarafgirlik eseri olduğuna işaret eder: “Müdâfaa etmekte olduğumuz tarz-ı idârenin Kanun-ı Esâsî'nin 108. Maddesiyle Vilâyât Nizamnâmesi'nde mevcûd olan usûlün tatbikinden başka bir şey olmadığını, bu usûlü müdafaaya başladığım zamandan beri iddia edegeldiğim gibi avdetimden sonra da mükerreren tefsir ve izaha çalıştım...Lâkin Tanin gazetesi şiddetle aleyhinde bulunduğumuz adem-i merkeziyet-i siyâsiye bizi tarafdâr göstermekte ısrar ediyor.”

Tartışmalar ve müzâkereler siyasetçilerle sınırlı değildir. Hukukçular ve dönemin münevverleri de aynı konular üzerinde kendi fikirlerini açıklamışlardır. Bu konuda eser kaleme alan müelliflerden Ahmed Nazif, Sabahaddin Bey'i teyid etmektedir: “Adem-i merkeziyetin iki türü vardır: Siyâsî ve idârî... Siyâsî adem-i merkeziyet, memleketi âdeta parçalamaya götürebileceğinden tehlikelidir... İdârî adem-i merkeziyet ise vilâyetlerin tevsi-i mezûniyet dairesinde yönetimidir. Adem-i merkeziyetin, Kanun-ı Esâsî'nin 108. Maddesinde gösterilen tevsi-i mezûniyetten başka bir şey olmadığı muhakkaktır.” Dârülfünun Hukuk Fakültesi müderrislerinden (İdare Hukuku Profesörü) Muslihiddin Adil de aynı görüşleri paylaşır: “Adem-i merkeziyet -ki décentralisation karşılığıdır- mutlak bir sûrette istimâli siyâsî adem-i merkeziyetçiliğe yol açacağından bu şekle tevsi-i mezûniyet demek daha münâsiptir. Zaten Kanun-ı Esâsimiz de bunu kabul ve terviç etmiştir.”

¹⁰

9. Prens Sabâhaddin, age, s. 67-71

10. Cenk Reyhan, Osmanlı'da İki Tarz-ı İdare Merkeziyetçilik-Adem-i Merkeziyetçilik, İmge Kitabevi, Ankara, 2007, s. 49.

İdârî adem-i merkeziyet ise vilâyetlerin tevsi-i mezûniyet dairesinde yönetimidir. Adem-i merkeziyetin, Kanun-ı Esâsî'nin 108. Maddesinde gösterilen tevsi-i mezûniyetten başka bir şey olmadığı muhakkaktır.”

II. Meşrûtiyet'in
ilân edilmesinden
sonra geçen dört
sene içerisinde
gelişen dâhilî ve
hâricî hâdiseler,
İttihatçıları
kerhen de olsa
Sabahattin
Bey'in çizgisine
yaklaşmak
mecburiyetinde
bırakmıştır.
Dâhiliye
Nâzırı'nın
bahsettiği
çalışmalar İdare-i
Umûmiye-i
Vilâyat Kanun-u
Muvakkatî'ni
netice verecektir.

Kendisi aynı zamanda bir ilim adamı ve İttihatçıların lider kadrosundan olan-iki defa da Maarif Nazırlığı yapmış-Emrullah Efendi¹¹ise adem-i merkeziyete kökünden muhâlifdir. O da Hüseyin Câhid gibi düşünmektedir: "Sabahaddin Bey ile hem-fikirleri ya adem-i merkeziyet nedir bilmiyorlar, ya tevsî-i mezûniyet ve tefrik-i vezâif kaidelerini kendi maksad ve emellerine göre tefsir ve telakki etmek istiyorlar. Merkeziyet, adem-i merkeziyet, tevsî-i mezûniyet birbirinden ayrı ve pek farklı usûl-i idâre olduğunu beyan eyledik... Taşra idâresine idârî yetki mi verilmek isteniyor; yoksa mülkî taksimâta göre bağımsızlık mı bahşedilmek isteniyor?"¹²

Konu zamanla Mebûsan Meclisi'nin gündemine de girecektir. 1910 yılının son aylarında "İdâre-i Umûmiye-i Vilâyat" hakkında bir kanun lâyihası (tasarısı) hazırlanır. Meclis encümen ve komisyonlarında kanun lâyihası üzerine konumuza ışık tutan önemli müzâkereler yapılır: "Tevsî-i mezûniyet ancak memurin hakkında kabil-i tatbiktir. Tefrik-i vezâif bir devlette hükûmetin deruhde ettiği vezâif ehemmiyetlerine göre aksâm-ı sâiresini lüzum ve ihtiyaç derecesine göre vilâyetlere ve belediyelere tevdi ve tahmil etmektir."¹³Encümene göre en hassas konu vilâyetlere bırakılacak işlerin tâyinidir. Bu taksimatta yapılacak bir hata adem-i merkeziyete yol açabilir. Bu durumda karıştırılmaması gereken en önemli husus siyâsî adem-i merkeziyetçilik ile idârî ademe-i merkeziyetçiliktir. Dolayısıyla hangi görevlerin siyâsî, hangi görevlerin idârî olduğunun tesbiti çok önemlidir.

17 Şubat 1913 tarihli Jön Türk gazetesinde bu defa Dâhiliye Nâzırı Hacı Âdil Bey'in bir beyanı çıkar. Hükûmetin adem-i merkeziyyet-i idârî usûlüne dayanan önemli islâhat tasarıları hazırladığı ve eski vâlilerden müteşekkil bir komisyonun nâzırın başkanlığı altında bu işle uğraştığı bildirilmektedir. II. Meşrûtiyet'in ilân edilmesinden sonra geçen dört sene içerisinde gelişen dâhilî ve hâricî hâdiseler, İttihatçıları kerhen de olsa Sabahattin Bey'in çizgisine yaklaşmak mecburiyetinde bırakmıştır. Dâhiliye Nâzırı'nın bahsettiği çalışmalar İdare-i Umûmiye-i Vilâyat Kanun-u Muvakkatî'ni netice verecektir.¹⁴ Bu kanun ile vilâyetlere bazı işlerde kendi kendini idâre etme selâhiyeti verilmekte ve devlet idâresinde merkeziyetçilik azaltılmaktadır. Kanunun gerekçesinde özetle şöyle denilmektedir: Tevsî-i mezûniyet, merkezî idârenin hükûmet merkezindeki dâirelerinin sahip olduğu selâhiyetlerden kanunla belirlenmiş bir kısmının merkezî idârenin taşradaki memurlarına aktarılmasıdır. Tefrik-i vezâif kaidesi de hükûmetin deruhde ettiği vazifelerin mâhiyet ve ehemmiyetlerine göre taksimi ile bunların bir kısmını merkezî hükûmette bırakılması diğer kısımlarını da vilâyet ve belediyelere tevdi edilmesidir. Hâricîye, harbiye, bahriye, adliye, maliye ve zabıtaya dâir işler umûmun menfaatıyla alâkadar ve devletin siyâsî vazifelerinden olduğu için hiçbir sûretle tefrik ve tecezzi kabul etmez. Bunların Merkezî hükûmet tarafından tatbik ve icrâsı zarûridir.

11. Tank Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler, c. 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1988, s. 68, 440. Tunaya Emrullah Efendi'yi aynı zamanda II. Meşrûtiyet Devri ilk Türk milliyetçisi derneğin kurucuları arasında saymaktadır.

12. Cenk Reyhan, age, s. 53.

13. Meclis-i MebûsanHusûsi Encümeni Ferit Bey'in hazırladığı rapordan. Cenk Reyhan, age, s. 53.

14. Bayur, age, s. 489.

Umur-u nâfia-i mahallîye (mahallî bayındırlık işleri), maarif-i ibtidâiye (ilk öğretim), belediye, ziraat, sınaat işleriyle mahallî menfaatleri ilgilendiren ve siyâsî olmayan işlerin de vilâyet ve belediyeler tarafından idâresi gerekir.”¹⁵

Adem-i merkeziyet üzerine yapılan tartışmalarda zaman içerisinde ortaya çıkan değişimlerin izlerini İttihat ve Terakki'nin siyâsî programlarında da görmek mümkündür. Cemiyet'in 1908 tarihli siyâsî programında, vilâyetlerin merkezle olan bağlarının muhafaza edilmesi kaydıyla şu ifâdelere yer verilmiştir: “Kanun-ı Esâsî'nin 108. Maddesinde mevzu bahsolunan tevsi-i mezûniyet-i idârî usûlünün temâmi-i tatbikini temin edecek kavanin-i mahsûsa vaz'ı talep olunacaktır.” Kanun-ı Esâsî'nin aynı maddesinde zikredilen tefrik-i vezâif esâsına bu programda yer verilmemesi ise dikkat çekicidir. Ancak İttihat Terakki'nin 1913 tarihli kongresinde tadil edilen siyâsî programın birinci maddesinde bu defa şu ifâde yer almaktadır: “İttihat ve Terakki Fırkası'nın siyâset-i idârîyesi tevsi-i mezûniyet ve tefrik-i vezâif esâsına müsteniddir.”¹⁶

Tunaya'nın, 1908 Seçimleri öncesinde gerçeğe en yakın partileşme teşebbüsü bulduğu ve demokratik bir iç yapıya sahip olduğunu belirttiği -Sabahaddin Bey'in mânevî riyâsetindeki -Ahrar Fırkası'nın programında konuyla ilgili madde ise adem-i merkeziyet tâbiri kullanılmaksızın şu şekilde tanzim edilmiştir: “Kanun-ı Esâsî'nin 108., 109., 110. maddelerinde bahsedilen Mecâlis-i Umumiye-i Vilâyatın bir an evvel toplanması ve ifâ-yı vazifeye mübâşeret etmeleri ve bu veçhile mezkûr maddelerde mevzu olan tevsi-i mezûniyet ve tefrik-i vezâif usûlünün tamamıyla tatbikini temin edecek kavanin-i mahsusa vaz'ı talep olunacaktır.”¹⁷

Adem-i merkeziyet üzerine yapılan tartışma ve tahliller Cumhuriyet dönemine de taşınarak günümüze kadar intikal etmiştir. İdare Hukuku konusunda ilk büyük eserini 1912 de neşretmiş olan -II. Meşrûtiyet ve de Cumhuriyet dönemi meşhur idâre hukukçularından- İsmail Hakkı Görelî 1952 tarihinde telif ettiği eserinde bu konuda şu bilgileri verir: “...teşriî, idârî ve kazaî... Adem-i merkeziyetin tatbikatı bunlardan teşriî (yasama) ve kazaî (yargı) olanları da şümûlü (kapsamı) dâhiline alacak olursa bu takdirde adem-i merkeziyet siyâsî sahaya intikal etmiş ve iş adem-i merkeziyetten çıkarak federasyon halinde bir devlet teşkiline inkılâb etmiş bulunur. Şu halde tefrik edilecek adem-i merkeziyet, idârî adem-i merkeziyet mefhumuna hasredilmek zaruridir... Tevsi-i mezûniyet, merkezin mümessili olmak üzere mahallîne gönderilen valilere genişçe salahiyetler tanımaktır... Tefrik-i vezâif ise siyâsî mahiyet taşıyan veya memleketin yüksek menfaati icabınca merkezde alıkonulması zaruri bulunan vazifelerle, memlekette matlup olan birliğin bozulmasına meydan vermemekle beraber, mahallerinde bırakılması münasip mülâhaza olunan mahallerin içtimaî, iktisadî ve malî vaziyetlerine göre mahallerince yapılabilmesi mümkün olacağı düşünülen vazifelerdir.”¹⁸

Hülâsa, Prens Sabahaddin'in, federal bir sistemi ya da muhtâriyeti he-

Adem-i merkeziyet üzerine yapılan tartışmalarda zaman içerisinde ortaya çıkan değişimlerin izlerini İttihat ve Terakki'nin siyâsî programlarında da görmek mümkündür. Cemiyet'in 1908 tarihli siyâsî programında, vilâyetlerin merkezle olan bağlarının muhafaza edilmesi kaydıyla şu ifâdelere yer verilmiştir: “Kanun-ı Esâsî'nin 108. Maddesinde mevzu bahsolunan tevsi-i mezûniyet-i idârî usûlünün temâmi-i tatbikini temin edecek kavanin-i mahsûsa vaz'ı talep olunacaktır.”

15. Bayur, age, s. 305.

16. Tunaya, age, s. 99, 140.

17. Tunaya, age, s. 175-204

18. İsmail Hakkı Görelî, İl İdaresi, Ankara, 1952, s. 61'den aktaran Cenk Reyhan, age, s. 66.

Said Nursî,
adem-i merkezîyet
üzerine
yapılan kavram
tartışmalarına
ve tahlillere hiç
girmez. Ona göre,
yaşanmakta olan
vasatta, tevsi-i
mezûniyet ve
benzeri kavram
tartışmaları
yapılması, adem-i
merkezîyetin
idarî ya da siyâsî
olup olmadığının
müzâkeresi âdeta
beyhûdedir.
Esas mesele ise
farklıdır. Zîra
mevcud şartlarda
adem-i merkezîyet
hangi şekilde
olursa olsun,
Osmanlılık
şeklindeki merkezî
bir üst kimliği
ve meşrûtiyet
sistemiyle temin
edilmeye gayret
edilen siyâsî
birliği tahrip
edecek bir vazife
görecektir.

deflemediği kendi beyanlarıyla sabittir. Maksadının, tatbik edilmekte olan katı merkezîyetçi idârenin, tevsi-i mezûniyet ve adem-i merkezîyet esaslarıyla -devletin, ülkenin ve milletin bütünlüğü muhafaza edilerek- yumuşatılması olduğu ortadadır. Mesele bu şekilde tesbit edildikten sonra artık Said Nursî'nin adem-i merkezîyetle ilgili telakki ve tavrına geçilebilir.

Said Nursî ve Adem-i Merkezîyet

Said Nursî'nin Nutuk isimli eserinde yer alan ve Prens Sabahaddin Bey'e hitâben kaleme aldığı yazısına, ¹⁹ "Prens Sabahaddin Bey'in Sû-i Telâkki Olunan Güzel Fikrine Cevap" şeklinde bir başlık vermiş olması oldukça mânidârdır. Yazının başlığıyla verilen ilk mesaj: Sabahaddin Bey'in aslında "güzel" olan fikri, hatalı bir zâviyeden ele alınarak menfi bir şekilde tefsir edilmektedir. Ancak Prens Sabahaddin'in bu fikri aynı zamanda, "cevap" verilmesi iktiza eden bir mâhiyet de taşımaktadır ve bu "nutuk" Said Nursî'nin o cevâbidir.

Said Nursî sözlerine, "Hayat ittihatıdır." İfâdesiyle evvelâ birliğe işaret ederek başlamayı tercih etmiştir. Hemen akabinde ise, "usul-i merkezîye" hakkındaki mülâhazasını peşinen müsbet olarak ortaya koyar. Ona göre, farklı unsurlardan teşekkül eden bir bünyenin vücudu ve bekası, her bir unsurun kendi aralarındaki bağların bir merkezle irtibatlandırılması halinde ancak temin edilebilir. Bu arada, her kavmin varlığının teminatı olan ana lisân ve millî adetlerinin muhafazası için gerekli olan tedbirlerin, hükümet tarafından alınmasını da lüzumlu görür. Bu sûretle, aynı bünye içerisinde yer alan farklı kavimler arasında müsbet bir rekabet meydana gelecek ve bu müsbet rekabetle de, hep birlikte terakki etmenin enerjisi temin edilmiş olacaktır.

Konuyla ilgili esas cevâbını ise bu kısa mukaddeme üzerine bina eder: Adem-i merkezîyet fikri, ülkenin birliğini temin eden esasları ve bağları koparacak bir mâhiyet taşımaktadır. Kavmiyet esâsına, etnik kimliğe dayalı siyâsî teşekküller de Said Nursî'ye göre, adem-i merkezîyet fikrinin ammizâdesi/amca oğlu olup aynı tahrip edici vazifeyi görecektir. Zîra mevcud durumda, istibdâdın bir neticesi olarak, farklı unsur/kavim ve mezhepler arasında zâten şiddetli bir ihtilâf bulunmaktadır. Yine istibdâdın bir neticesi olarak merkeze karşı da bir nefret hissi mevcud olduğundan, böyle bir vasatta, -ne kadar iyi niyetle de olsa- adem-i merkezîyeti gündeme taşımak, merkezden ayrılma ve bölünme arzularını besleyecek ve teşvik edecektir.

Said Nursî, adem-i merkezîyet üzerine yapılan kavram tartışmalarına ve tahlillere hiç girmez. Ona göre, yaşanmakta olan vasatta, tevsi-i mezûniyet ve benzeri kavram tartışmaları yapılması, adem-i merkezîyetin idarî ya da siyâsî olup olmadığının müzâkeresi âdeta beyhûdedir. Esas mesele ise farklıdır. Zîra mevcud şartlarda adem-i merkezîyet hangi şekilde olursa olsun, Osmanlılık şeklindeki merkezî bir üst kimliği ve meşrûtiyet sistemiyle temin edilmeye gayret edilen siyâsî birliği tahrip edecek bir vazife görecektir. Tevsi-i mezûniyet ve tefrik-i vezâif ile îzah edilmeye çalışılsa da, böyle bir

teklif idârî bir adem-i merkeziyet “kabına sığmayacak”, siyâsî bir hüviyete inkılâb edecektir. Bu sûretle önce muhtâriyete sonra da istiklâliyete gidecektir. Neticede Osmanlı Devlet’i parçalanarak, tavâif-i mülûk şeklinde küçük ve müstakil siyâsî birimler ortaya çıkacaktır.

Said Nursî’ye göre iş tavâif-i mülûk tâbir edilen müstakil siyâsî birlik ve küçük devletçiklerin ortaya çıkmasıyla da kalmayacaktır. Bu müstakil siyâsî birimler arasında kaçınılmaz olarak menfî rekabetler ortaya çıkacaktır. Güçlünün zayıf olanı istilâ etme iştah ve arzuları neticesinde de fevkalâde bir keşmekeş ve kaos içine düşülecektir. Bu ise, hürriyet ve meşrûtiyetten beklenen bütün fayda ve menfaatleri hebâ edecek büyük bir günah demektir.

Said Nursî gibi, birçok başkaları tarafından da dile getirilen bu mülâhazalar tamamen mesnedsiz evhamlar değildi. Rus Dışişleri Bakanı Prens Gorçakov daha 1868 senesinde, Rusya’nın şark siyasetini açıkladığında Osmanlı Devleti’yle ilgili olarak, otonomi veya anatomi demişti. Yani, ya Hıristiyan milletlere idâre özerkliği verilmeli ya da Osmanlı hükûmetinin varlığında operasyon yapılmalı, Osmanlı Devleti paylaştırılmalıdır şeklindeki düşüncesini dile getirmişti.²⁰ Osmanlı idâre sisteminde bilhassa son devirlerde ortaya çıkan, Sisam Emâreti, Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı, Bulgaristan Prenslığı, Şarkî Rumeli Vilâyeti ve Girit Vilâyeti gibi özerk yönetim bölgeleri hep bu düşüncenin bir neticesiydi. Avrupalı büyük güçlerin müdâhaleleriyle ortaya çıkmıştı. Bunlar, içişlerinde yarı veya tam bağımsız bölgeler olarak Osmanlı genel yönetiminin dışındaydılar.²¹ Hepsi de zamanla istiklâliyet hedefine doğru yürüyerek bağımsızlıklarına kavuşacaklardır. Dolayısıyla adem-i merkeziyet ifâdesi, tartışmalarının yapıldığı o dönemde, bölünmeyi ve parçalanmayı ciddi bir şekilde tedâi ettiriyordu. Ve bundan endişe duyulması büsbütün haksız bir durum değildi.

Said Nursî nutkunda, Sabahaddin Bey’in dikkate almadığı önemli bir hususa daha işaret eder. Osmanlı’nın seviye-i irfânı farklı olan Avrupa devletleriyle mukayese edilmesini ve o ülkelerdeki her türlü tatbikatın bu farklılıklar hiç nazara alınmadan tamamen taklid edilmesini yanlış bulur. Sabahaddin Bey ise, Demolins’in tezini olduğu gibi kabul ederek bambaşka bir medeniyete sahip olan Osmanlı Devleti’ne tatbik etmeye teşebbüsle, “aydınca bir yiğitlik gösterisine kalkışmıştır.”²² Bu ve benzeri eksikler Mardin’e göre de, Prens Sabahaddin’in, “kısa vadeli realiteyi tahlilde pek becerikli olmadığı”nı göstermektedir.²³

Said Nursî mezkûr nutkunda Prens Sabahaddin’i, bir dehâ-i mücessem olarak tavsif ederek ona iltifatta da bulunur. Çünkü Sabahaddin Bey’in, meşrûtiyet’in ilânı ve Osmanlı’daki farklı milletlerin ittihadı için, başından beri ciddi teşebbüs ve gayretleri olmuştur. Lâkin gelinen noktada, adem-i merkeziyetin teklif edilmesi, “on üç asır evvel ölmüş asabiyet-i câhiliyeyi (ırkçılığı) ihya ile fitneyi ikaz etmek” mânâsına gelecektir. Böyle bir teşebbüste bulunmak, Asya’nın istikbâlini cehenneme döndürecek bir akibete

*Said Nursî
nutkunda,
Sabahaddin
Bey’in dikkate
almadığı önemli
bir hususa daha
işaret eder.
Osmanlı’nın
seviye-i irfânı
farklı olan Avrupa
devletleriyle
mukayese
edilmesini ve o
ülkelerdeki her
türlü tatbikatın
bu farklılıklar hiç
nazara alınmadan
tamamen taklid
edilmesini yanlış
bulur.*

20. Engelhardt, Tanzimat ve Türkiye, terc. Ali reşad (1910), Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1999, s. 379.

21. İlber Ortaylı, Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi, Cedit Neşriyat, Ankara, 2008, s. 427-435, 495-526.

22. Ramsaur, age, s. 105. Ramsaur, Sabahaddin Bey’in, kavmiyetçiliğin bölücü ve tahrib edici gücünü hafife aldığı söyler ve onun, ele aldığı konularda İslâm’a nerdeyse hiç temas etmemiş olmasını da dikkat çekici bulur.

23. Mardin, age, 299.

*Said Nursî,
Sabahaddin
Bey'in fikrinin,
yâni siyâsî
olmayan ve
Kanun-ı Esâsi'de
tarif edilen
şekliyle tevsi-i
mezûniyet
mânâsındaki
bir adem-i
merkeziyetin
nazarî olarak
müzâkere
edilebileceğini
söyler. Fakat
içinde bulunan
şartlarda,
toplumun bünyesi
ve istidâdı onun
fiilen tatbik
edilmesine henüz
hazır değildir.
Daha çok zaman
lâzımdır.*

kapılar açmaktır. Bu ise Sabahaddin Bey'in hamiyet ve ulüvvücenaplarına (yüksek şahsiyetine) hiç yakışmayacaktır. Hürriyet ve meşrûtiyete vesile olmak gibi parlak bir fatihaya vesile olmuş olan Sabahaddin Bey, böyle azim bir günahla hâtime çekmemelidir. Said Nursî, o günün şartları altında, idarî sahada da olsa adem-i merkeziyete müsâmaha ile yaklaşmamaktadır.

Said Nursî, Sabahaddin Bey'in fikrinin, yâni siyâsî olmayan ve Kanun-ı Esâsi'de tarif edilen şekliyle tevsi-i mezûniyet mânâsındaki bir adem-i merkeziyetin nazarî olarak müzâkere edilebileceğini söyler. Fakat içinde bulunan şartlarda, toplumun bünyesi ve istidâdı onun fiilen tatbik edilmesine henüz hazır değildir. Daha çok zaman lâzımdır. Nutkuna, başladığı şekilde yine ittihâda işaret ederek son verir.

Said Nursî, mezkûr nutkun neşredilmesinden kısa bir müddet sonra çıktığı, Kürd aşiretleri arasındaki seyâhati esnâsında (1910-1911), siyâsî adem-i merkeziyetin beylik ve muhtâriyetle aynı cins olduğunu tekrar ifade etmiş ve muhtâriyeti de, tavâif-i mülûkün mukaddemesi ve gayr-ı mâkul bir fikir olarak tarif etmiştir.²⁴ Birinci Dünya Savaşı sonrası, Sevr anlaşmasına doğru gidilen son derece hassas o günlerde ise, Kürtler iftirakcüyâne âmâlî takip edemezler diyerek, Kürtlerin ayrılık emelleri peşinde koşmayacaklarını İkdâm gazetesine verdiği beyânatla umumi eskâra ilan etmiştir. Aynı günlerde Sebilürreşad dergisinde neşredilen, "Kürdistan'a verilecek muhtâriyetten bahsediliyor. Kürdler ecnebi himâyesinde bir muhtâriyeti kabul etmektense ölümü tercih ederler." şeklindeki bir beyannâme altına imza atarak bir defa daha muhtâriyete karşı olduğunu teyid etmiştir.²⁵

Netice

Sabahaddin Bey, daha ilk günden itibâren maksadının, farklı unsurlar arasında ittihad ve birliği temin etmek olduğunu ilan etmiştir. Gerek neşrettiği makaleler ve gerekse verdiği konferanslarda siyâsî adem-i merkeziyeti katiyen kassetmediğini beyan etmiş, devletin ve milletin bütünlüğünü de vurgulamıştır. Adem-i merkeziyet-i siyâsî olarak tarif ettiği muhtâriyet tarzı fikirlere kendisinin de karşı olduğunu açıkça ve mükerreren beyan etmiştir. Teklif ettiği adem-i merkeziyetin siyâsî olmayıp sadece idârî saha ile ilgili olduğunu izah etmiştir. Ona göre idârî adem-i merkeziyet ise, bilakis siyâsî birliği takviye edecek, vahdet-i siyâsiyeyi daha da kuvvetli bir hale getirecektir. Üstelik onun bu teklifi, Kanun-ı Esâsi'de, tevsi-i mezûniyet olarak yer almaktadır. Sabahaddin Bey'in fikrinin esâsı kendi târif ettiği şekliyle, idârî yetki ve selâhiyetlerin katı bir şekilde merkezde toplanması yerine, mümkün olduğu kadar mahallî idârelere devredilmesinden ibârettir.

Said Nursî ise değil siyâsî bir adem-i merkeziyet, o günün şartları içerisinde, idârî adem-i merkeziyetin gündeme getirilmesine dahi muhâlefet etmiştir. O, günümüzde yerinden yönetim denilen, idârî sahada yapılacak adem-i merkeziyetçi tedbirlere aslında esastan karşı değildir. Ancak bunun için daha çok zamana ihtiyaç bulunduğunu düşünmektedir. Kavmiyete, et-

24. Said Nursî, Münâzarat, Eski Said Dönemi Eserleri içinde, s. 229, 247.

25. Said Nursî, Makalât, Eski Said Dönemi Eserleri içinde, s. 107, 109.

nik kimliğe dayalı siyâsi teşebbüslere, muhtâriyet ve istiklâle kapı açabilecek her türlü teklife ise esastan muhâlifdir. Onun fikriyatında ve düşünce yapısında ittihad daha mukaddem ve öncelikli bir yere sahiptir.

Netice olarak ne Prens Sabahaddin ve ne de Said Nursî özerklik ve muhtâriyet tarzı bir siyâsi adem-i merkezियete taraftar olmamışlardır. Prens Sabahaddin'in fikir ve düşüncelerinden ille de muhtâriyet ve federal bir sistem çıkarmak, ancak, ideolojik ve siyâsi bir tarafgirlik içerisinde, sathî ve peşin bir hükümlerle bakıldığında mümkün olabilir. Bu sûretle “yanlış iliklenen ilk düğme”den sonra, Said Nursî ile de hatalı ve ters bir irtibat kurularak, ikinci bir zorlamayla, bilhassa da kavmiyetçi bir telakki ve de tekellüflü tevillerle ancak, muhtâriyet ve siyâsi serbestiyetin/özerkliğin kapısı belki zorlanabilir.

